

# Teadusraamatukogude väärtus COVID-19 järgses maailmas<sup>1</sup>

Liisi Lembinen  
arendusdirektor

Teadusraamatukogude väärtuse diskussioon on toimunud juba viimased parkümmend aastat. Teemat käsitletakse peamiselt kahest vaatenurgast. Esiteks, raamatukogu kui asutuse väärtus tudengitele, kes jätkuvalt sinna ise kohale lähevad. Teiseks, teadlased, kelle jaoks on oluline teabele virtuaalne juurdepääs raamatukogu füüsilise külastusest. Tõekspidamine, et „raamatukogu kui hea asi on suure sümbolise väärtusega“ (Gwyer, 2018), on raamatukogusid saatnud aastaid. Ühest küljest on see positiivne suhtumine, kuid samas muudab selline arusaam raamatukogude muutumise keeruliseks nii nende endi kui ka kasutajate vaatenurgast, sest raamatukogusid nähakse kindlates raamides ja ülesannetega. Sellest tulenevalt on teadusraamatukogude „väärtuse demonstreerimine väljakutseid pakkuv, kuna arusaamad on aegunud ning – võhiklikud“ (Gwyer, 2018).

Juba 2010. aastal avaldas Association of College and Research Libraries (ACRL) aruande teadusraamatukogude väärtuse kohta, kus uuriti, kuidas raamatukogud saaksid olla hinnatumad ning panustada rohkem üliõpilaste õppimisse ja kogemustesse, õppejõudude õpetamisse ja teadustöösse. Avatud teaduse liikumise algusega on mõned arutelud jõudnud punkti, kus küsitakse, kas raamatukogud on selles valdkonnas enam üldse asjakohased (kui andmehaldurid on teadus-

kondades ja andmete säilitamisega tegelevad arvutuskeskused ning IT-osakonnad). Kesksete teenuste arendamine on kestnud ülikoolides juba aastaid ja raamatukogu jääb sageli sellest ringist välja (Tenopir, 2010).

Kuigi raamatukogudel on minevikus olnud emotsionaalne „ülikooli südame“ staatus (Rothstein, 1955), ei ole paljud raamatukogud realiseerinud oma täielikku potentsiaali institutsionaalsete missioonide toetamisel (Stoffle, Guskin & Boisse, 1984). Teadusraamatukogude väärtust ülikooli silmis on määranud peamiselt nende tegevused, teenused ja roll ülikoolis. Traditsiooniliselt on raamatukoguhoidjad olnud passiivses rollis ja seetõttu on akadeemiline personal raamatukogu näinud kui „raamatute hoidjat“, mis pakub tugiteenuseid ning mitte kui proaktiivset õpetamise ja teadustöö partnerit (Michalko, Malpas & Arcolio, 2010; Allen, 1992). Preeri (2001) sõnul ei ole eksperdid ja otsustajad tunnustanud raamatukogude panust akadeemilistesse tegevustesse ega kaasanud raamatukogusid oma uuringutesse ja aruannetesse. „Raamatukogu juhi ametikoht on nüüd ülikooli võimustruktuuris madalam kui kunagi varem“ (Gwyer, 2018). Alates 2016. aastast tunnustavad USA raamatukogude direktorid firma Ithaka S+R läbi viidud uuringutes, et nende otsesed ülemused ja kõrgemad akadeemilised juhid väärtustatavad ja kaasavad neid strateegiliselt üha vähem.

1 Artikli aluseks on Budapestis 6. juulil 2023 LIBER-i konverentsil peetud ettekanne „Re-evaluating library's value post-COVID-19“.

Sama trend jätkus ka järgnevatel aastatel, kuni 2020. aastal saabus ülemaailmne COVID-19 pandeemia (Wolff-Eisenberg, 2017; Ithaka S+R, 2020; Frederick & Wolff-Eisenberg, 2020).

Käesolevas artiklis on kasutatud nii kvalitatiivsete kui ka kvantitatiivsete uuringute tulemusi, mis on seotud teaduskirjanduses kajastatuga. Baasuuringud on 2020.–2021. aastal tehtud LIBER-i (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – Association of European Research Libraries), ALA (American Library Association) ja Ithaka S+R-i USA raamatukogude uurimustööd. Lisaks on välja toodud mõned arvamusel 2020.–2022. aastal tehtud intervjuudest LIBER-i raamatukogude juhtidega (Lembinen, 2023a), mistõttu leiavad siin kajastust eelkõige raamatukogude juhtide seisukohad.

## Teadusraamatukogude valmisolek COVID-19 pandeemiaks

Kuna teadusraamatukogud sõltuvad suuresti ülikoolidest ja nende strateegilistest suundadest, näitas koroonakriis selgelt, kuivõrd sõltuvad on raamatukogud ülikoolide otsustusprotsesside hierarhiast. Kui otsustamine ülikoolis võttis aega, ilmnis see selgelt ka ülikooli raamatukogudes. Raamatukogude direktorid töid peamiselt välja selle, et kriisi ajal konsulteerisid nad kas oma väiksemate juhtimis-meeskondadega või otse ülikooli juhtkonna/kriisimeeskonnaga. Paljud korraldused sõltusid omakorda otsustest, mida võtsid vastu kas ülikoolide juhtkonnad või riigi valitsused. Kuna selgeid juhtnõore kohe ei tulnud, siis võttis ka raamatukogudes kriisi ajal otsustamine aega pädeva info puudumise tõttu (Lembinen, 2023a).

Kriisi puhkemisel ilmnis raamatukogude suurim nõrkus: suurem osa teenuseid osutati raamatukogus kohapeal (Ashiq jt, 2022; Kumar, 2022). Edukamaks osutusid need raamatukogud ja teenused, mis olid keskendunud digitaalsele vahendusele. Raamatukogudel, millel olid juba välja arendatud erinevad veebipõhised koolitused, juhendamised, vestlusvõimalused ja üldine veebipõhine suhtlemine, oli kriisis ümber-orienteerumine lihtsam. Praktikas selgus, et vaatamata väljatöötatud lahendustele oli raamatukoguhoidjatel, kes olid harjunud rohkem näost-näkku koolitusi tegema, keeruline koolitada oma kodust. Samas esines probleeme ja raskusi ka digitaalsete teenuste pakkumisega. Näiteks, kui raamatuid sai tellida ja laenutada elektrooniliselt, siis valmistas raamatu füüsiliselt kättesaamine siiski raskusi, või kui raamatute jaoks oli küll olemas väljastusautomaat, mis asus raamatukogu suletud uste taga, kaotas seegi teenus oma tähtsuse. Kriisiks valmisolekut raskendas ka selgete, ühtsete ja ajakohaste reeglite ning suuniste puudumine (Tolppanen, 2021; Ashiq jt, 2022; Kumar, 2022).

Teadusraamatukogude „väärtuse demonstreerimine on väljakutseid pakkuv, kuna arusaamad on aegunud ning – võhiklikud“.

Roisin Gwyer

## Kriisist tingitud muudatused raamatukogudes

Kriis sundis raamatukogusid sisse viima mitmeid muudatusi ja samas tõi esile ka puudused. Raamatukogude juhtide sõnul tõi COVID-19 kriis välja:

1. Juhtidel ja raamatukogutöötajatel puuduvad kriisijuhtimisoskused.
2. Puuduvad kaugtööga seotud reeglid, kokkulepped ja tööprotsessid.
3. Raamatukoguteenused on mõeldud eelkõige kohapeal kasutamiseks.
4. Õppejõududele ja tudengitele pakutavaid virtuaalseid tugiteenuseid on vaja mitmekesistada.
5. Raamatukogu väärtust on vaja hinnata ja ümber mõtestada.
6. Kriisikommunikatsioon ja otsustamine on läbi mõtlemata.

Teadusraamatukogude suurim murekoht oli virtuaalkeskonna kaudu oma tavapärase siht-rühmadeni jõudmine – nii üliõpilaste kui ka õppejõududeni. Raamatukogud pidid oma vajalikkuse tõestamiseks kiiresti tegutsema, sest neil kippus tekkima „mis silmist, see meelest“ kuvand. Oli näha, et päringute maht vähenes ja isegi veebikursusi õpetavad õppejõud ei mõelnud kohe raamatukogu kui partneri peale, veelgi enam raamatukogu integreerimisele õppeainetesse. Traditsiooniliste funktsioonide kõrval muutus kriitiliseks ka teadusraamatukogude kaasamine hariduse andmisega seotud valdkondadesse. Raamatukogudel oli keskne roll sisu edastamisel ja avatud juurdepääsuga ressursside pakkumisel. Nad tihendasid koostööd õppejõudude ja teadlastega teenuste muutmisel ja digitaalse raamatukogu teenuste ümberkujundamisel. Kriis tõi välja ka vajaduse märkimisväärselt suurendada digitaalset sisu raamatukogude kogudes (Trembach & Deng, 2021; Louderback, 2021).

### Raamatukogu-juhtide väljakutsed COVID-19 kriisis

1	kriisijuhtimisoskused
2	raamatukoguhoidjate tööprotsessid
3	raamatukoguteenused
4	virtuaalne tugi ja füüsilise kontaktita teenused
5	raamatukogu väärtus ülikooli jaoks
6	kriisikommunikatsioon ja otsustamine

Raamatukogujuhtide väljakutsed COVID-19 kriisis (Lembinen, 2023a, autori joonis).

Raamatukogude juhtide sõnul ajendas kriis tegema mitmeid muudatusi tööprotsessides ja teenustes, pidades silmas juba kriisijärgset olukorda. Pandemia muutis raamatukogude juhid teadlikumaks vajadusest süvendada koostööd ülikoolisestest partneritega ja tekitada seeläbi endale kindel ja vankumatu roll (Trembach & Deng, 2021).

## Raamatukogude väärtus COVID-19 kriisi ajal ja pärast

Hoolimata puudulikust kriisiks valmisolekust, olid raamatukogud siiski paremini ettevalmistatud kui ülikoolid üldisemalt. Nii mitmeski ülikoolilinnakus oli raamatukogu üks väheseid hooneid, mis töötas vähemalt osaliselt või avati enne teisi. „Alates 2020. aasta märtsi keskpaigast leidsid teadusraamatukogud end ülikooli sees ainulaadses olukorras, kuna pidid tegutsema ülikoolilinnakus oleva olulisima hoonena“ (Mehta & Wang, 2020). Seega oli raamatukogude peamine esilekerkiv roll luua infrastruktuur ja suurendada juurdepäätavust ning haaret, et laiendada raamatukoguteenuseid väljapoole raamatukogu nelja seina ja jõuda raamatukogu kasutajate maksimaalse arvuni (Ashiq, 2021). Need, kes seda võimalust kasutasid, suurendasid oma väärtust ülikooli erinevate sihtrühmade silmis.

Uue trendina võtsid mitmed raamatukogud üle tudengite vaimse tervise toetamise rolli. Ülikoolide raamatukogud võivad mängida üliõpilaste vaimse tervise hoidmisel kesket rolli, pakkudes uurimiseks ja õppimiseks vajalikke teadmisi ning materjale ja aidates arendada tudengite õppe- ning tööalast konkurentsivõimet ja eluks vajalikke oskusi. Uuringud näitavad, et raamatukogul on võimalus oluliselt kaasa aidata tudengite positiivsele minapildile ja identiteedile, aidates neil kohaneda teiste üliõpilastega ning ergutades ja soodustades nende uudishimu. Samas võib raamatukogu kriisi ajal tudengeid ka negatiivselt mõjutada, kui nad tajuvad raamatukogu kui nende jaoks mitesobivat kohta, nt näevad raamatukogu kollektsoonide ja teenuste kättesaamisel või raamatukoguga suht-

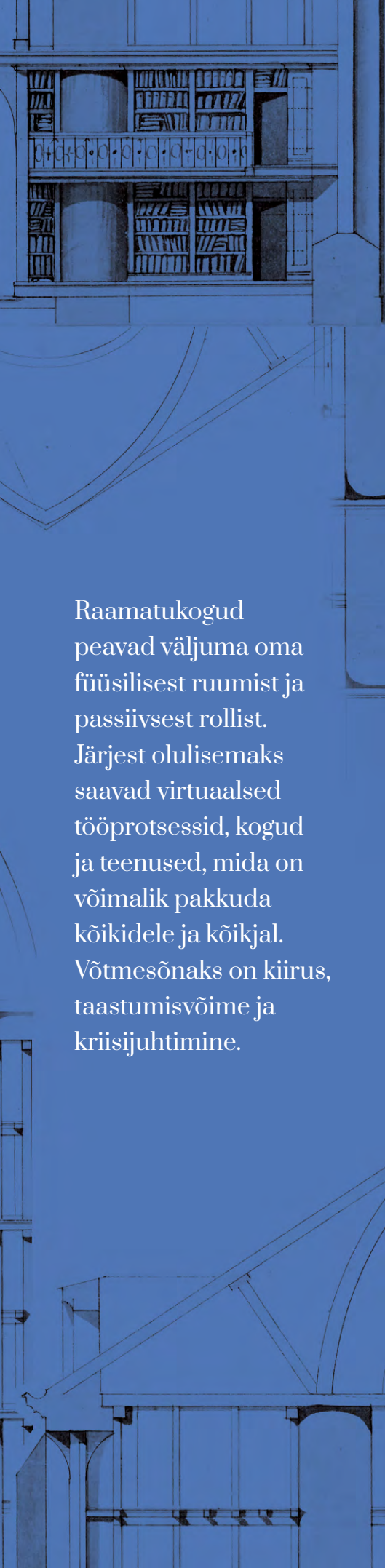
lemisel takistusi. Kriis tõi samuti välja üliõpilaste „rahu“-vajaduse. Mitmed raamatukogud muutsid oma lugejatele mõeldud ruumid vaiksimateks koostööruumideks, kuna peale kriisi häiris müra tudengeid ja raamatukogu suhtluspiirkonnad olid kaotanud oma esialgse rolli, mis ei aidanud enam keskendumist soodustavale õppekeskkonnale kaasa. Lisaks arendasid mitmed raamatukogud välja spetsiaalseid teenuseid tudengite heaolu parandamiseks, nagu näiteks stressileevendamise või vaimse tervise alase teabe pakkumine ja spetsiaalselt kujundatud lõõgastusruumid (Cox & Brewster, 2020).

Ithaka S+R-i 2020. aasta uuring näitas, et raamatukogujuhid tundsid, et neid on tunnustatud selle eest, kui hästi olid raamatukogud valmis hädaolukorral toetama kauguuringuid, -õpetamist ja -õppimist. Umbes 70% direktoritest arvas, et nende raamatukogu oli virtuaalteenustele üleminekuks hästi ette valmistunud ja uskus, et ülikooli kõrgemad juhid hindasid tehtut. See kõik võis mõjuda nii, et direktorid tajusid oma rolli rohkem väärtustatuna kui varem, muutes varasemates uuringutes negatiivset väärtuse vähenemise trendi.

## Õppetunnid kriisijärgseks ajaks

Mitu raamatukogu direktorit töid välja eri õppetunnid, mida kriis neile andis. LIBER-i juhtide uuring näitas, et raamatukogude üks väärtus „avatus“ pandi proovile. Samas suutsid raamatukogud kindlasti suurendada oma väärtusi ülikooli silmis läbi kaug- ja hübriidõppe toetamise ja pakkumise. Direktorite tihedad kriisikonsultatsioonid ülikooli juhtkonnaga töid raamatukogu tagasi ülikoolikesksesse dialoogi. Direktorid tunnistavad, et mõningatel juhtudel, kui kogu ülikool oli suletud, oli peamine nõue siiski, et raamatukogu oleks avatud (LIBER, 2020; Lembinen, 2023a).

Raamatukogude juhid ja juhtimine pole varem olnud sellise surve all, kui COVID-19 kriisi ajal. Nüüd on veelgi hoogustunud juba enne kriisi alguse saanud teadusraamatukogude kriisijuhtimise uurimine.



Raamatukogud peavad väljuma oma füüsilisest ruumist ja passiivsest rollist. Järjest olulisemaks saavad virtuaalsed tööprotsessid, kogud ja teenused, mida on võimalik pakkuda kõikidele ja kõikjal. Võtmesõnaks on kiirus, taastumisvõime ja kriisijuhtimine.

Keskendutud on kahele vaatenurgale: esiteks sellele, kui kiiresti on raamatukogud suutelised oma organisatsiooni ja süsteemid kriisi järel taas normaliseerima (Saarti 2021; Fernandez & Shaw, 2020), ja teiseks, raamatukogude vastupidavusele, mille all mõeldakse võimet säilitada usaldusväärne toimimine vaatamata raskustele (Williams jt, 2017; Berg, Galvan & Tewell, 2018). Erinevatest uuringutest ja kirjandusest selgus, et raamatukogude jaoks on kriitilise tähtsusega hästi koostatud kriisireguleerimisplaanid.

Nõuandeid, mida raamatukogud võiksid kriisist kindlasti kaasa võtta, on mitu. Esiteks tuleb omada hästi välja töötatud kriisijuhtimise plaani ja jagada seda raamatukogu kogukonnaga – ülikooli juhtkonna, õppejõudude ja üliõpilastega, et nad teaksid, mida oodata ning kuidas raamatukoguga kriisi ajal koostööd teha. Teiseks õppetunniks on üldine töö- ja organisatsioonikultuuri muutumine. Uuringud kinnitavad, „kuidas keerulised tingimused võivad stimuleerida positiivseid muutusi, mille kaudu saab organisatsiooni rutiine ja teadmisi loominguliselt ümber kujundada ning kombineerida“ (Trembach & Deng, 2021). Ootused raamatukogujuhtidele on suurenenud. Selge on, et vanad viisid enam ei tööta. Järjest enam peavad juhid tegelema küsimustega, kuidas viia kokku ja hoida töös kaugtööd tegevat meeskonda, kuidas koolitada ja jagada teadmisi muutunud maailmas, kuidas toimida juhtudel, kui personal ei saa reisida või liikuda. Märgata on suundumust, kus üksikisikust juht pole enam oma meeskonnale sobiv mudel või eeskuju ja asemele on tulemas trend, kus järjest olulisema rolli võtab suurem juhtimisrühm, mis tõrjub välja üksikjuhid, kaasa arvatud raamatukogu direktori (Gwyer, 2018).

Kokkuvõtteks võib öelda, et COVID-19 aegsed ja järgsed uuringud on näidanud, et raamatukogude roll on ülikoolides suures muutumises. Raamatukogud peavad väljuma oma füüsilisest ruumist ja passiivsest rollist. Järjest olulisemaks saavad virtuaalsed tööprotsessid, kogud ja teenused, mida on võimalik pakkuda kõikidele ja kõikjal. Võtmesõnaks on kiirus, taastumisvõime ja kriisijuhtimine. Raamatukogude paindlikkus ja vastupidavus aitavad valmistuda järgnevateks kriisideks (Berg jt, 2018). Eeldada võib, et lisandväärtuse pakkumine suurendab pakkuja enda väärtust ja kohandumiseks valmis raamatukogud näevad tulevikus tõenäoliselt oma väärtuse kasvu ülikooli silmis veelgi.

Teadusraamatukogude väärtust pandeemiajärgses maailmas analüüsiv uuring on tehtud projekti „Eetiline organisatsioonikultuur: tegurite, praktikate ja tagajärgede mitmetasandiline analüüs“ nr PRG1513 ajal. Uurimustöö sisaldas põhjalikku eeltööd COVID-19 mõjust raamatukogudele juba enne LIBER-i ettekannet.

## Kirjandus

Association of College and Research Libraries (2010). Value of Academic Libraries: A Comprehensive Research Review and Report. Researched by Megan Oakleaf. Chicago: Association of College and Research Libraries.

Ashiq, M., Jabeen, F., Mahmood K. (2022). Transformation of libraries during Covid-19 pandemic: A systematic review. *The Journal of Academic Librarianship*, 48 (4). DOI: [10.1016/j.acalib.2022.102534](https://doi.org/10.1016/j.acalib.2022.102534).

Berg, J., Angela Galvan, A., Tewell, E. (2018). Responding to and Reimagining Resilience in Academic Libraries. *Journal of New Librarianship*, 3 (1), 1–4. DOI: [10.21173/newlibs/4/1](https://doi.org/10.21173/newlibs/4/1).

Fernandez, A. A., Shaw, G. P. (2020). Academic Leadership in a Time of Crisis: The Coronavirus and COVID 19. *Journal of Leadership Studies*, 14 (1), 39–45. DOI: [10.1002/jls.21684](https://doi.org/10.1002/jls.21684).

Frederick, J. K., Wolff-Eisenberg, C. (2020, 02.04). Ithaka S+R US Library Survey 2019. DOI: [10.18665/sr.312977](https://doi.org/10.18665/sr.312977).

Gwyer, R. (2018). “This is an Opportunity for Librarians to Reinvent Themselves, but it is about Moving Out of their Areas”: New Roles for Library Leaders? *New Review of Academic Librarianship*, 24 (3–4). DOI: [10.1080/13614533.2018.1473258](https://doi.org/10.1080/13614533.2018.1473258).

Ithaka S+R (2020). Academic Library Response to COVID19. Ithaka S+R Blog, 13 March.

Kumar, R. (2022). The COVID-19 pandemic led to the redesign of library resources and services: Turning crisis into an opportunity. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 7145.

LIBER (2020). COVID-19. How Have Academic Libraries Responded to the Covid-19 Crisis? [Survey report].

Lembinen, L. (2023a). Academic libraries’ leaders’ decision-making during the COVID-19 crisis, *The Journal of Academic Librarianship*, 49 (3). DOI: [10.1016/j.acalib.2023.102709](https://doi.org/10.1016/j.acalib.2023.102709).

Lembinen, L. (2023b). Re-evaluating library’s value post-COVID-19. LIBER 2023, Budapest, 5–7 juuli (ettekann). DOI: [10.5281/zenodo.8137821](https://doi.org/10.5281/zenodo.8137821).

Louderback, P. (2021). During and Post COVID-19 Practices of a Regional Academic Library. *Journal of Library Administration*, 61 (6), 726–734. DOI: [10.1080/01930826.2021.1947062](https://doi.org/10.1080/01930826.2021.1947062).

Mehta, D., Wang, X. (2020). COVID-19 and Digital Library Services—A Case Study of University Library. *Digital Library Perspectives*, 36 (4), 351–363. DOI: [10.1108/DLP-05-2020-0030](https://doi.org/10.1108/DLP-05-2020-0030).

Michalko, J., Malpas, C., Arcolio, A. (2010). Research Libraries, Risk and Systemic Change. Dublin, Ohio: OCLC Research.

Preer, J. (2001). Where Are Libraries in Bowling Alone? *American Libraries* 32, 8.

Rothstein, S. (1955). The Development of Reference Services. Chicago: Association of College and Research Libraries.

Saarti, J. (2021). Information Management during a Crisis – Providing an Open and Reliable Information Infrastructure for a Sustainable World. *Library Management* 42 (4–5), 287–290. DOI: [10.1108/LM-10-2020-0151](https://doi.org/10.1108/LM-10-2020-0151).

Shaghaei, N., Knowles, C., Morley F., Eveleigh, A., Casaldàliga, N., Nolin, E., Tatai, A., Cohen, M., Pronk, M., Ghesquière E. (2022). Library Resilience and Leadership in a Global Crisis. *LIBER Quarterly: The Journal of the Association of European Research Libraries*, 32 (1), 1–21. DOI: [10.53377/lq.10930](https://doi.org/10.53377/lq.10930).

Stoffle, C. J., Guskin, A. E., Boisse, J. A. (1984). Teaching, Research, and Service: The Academic Library’s Role. *In New Directions for Teaching and Learning*, 3–14. San Francisco: Jossey-Bass.

Tenopir, C. (2010). Measuring the Value of the Academic Library: Return on Investment and Other Value Measures. *The Serials Librarian*, 58 (1-4), 39–48. DOI: [10.1080/03615261003623005](https://doi.org/10.1080/03615261003623005).

Tolppanen, B. P. (2021). A Survey of Response of Access Services in Academic Libraries to COVID-19. *Journal of Access Services*, 18 (2), 65–76. DOI: [10.1080/15367967.2021.1871619](https://doi.org/10.1080/15367967.2021.1871619).

Trembach, S. Deng, L. (2022). A Window of Opportunity: Sustained Excellence in Academic Library Response to the Challenges of COVID-19. *College & Undergraduate Libraries*, 29 (1–2), 1–22. DOI: [10.1080/10691316.2021.1995921](https://doi.org/10.1080/10691316.2021.1995921).

Williams, T. A., Gruber, D.A., Sutcliffe, K. M., Shepherd, D. A., Zhao, E. Y. (2017). Organizational Response to Adversity: Fusing Crisis Management and Resilience Research Streams. *Academy of Management Annals* 11 (2), 733–769. DOI: [10.5465/annals.2015.0134](https://doi.org/10.5465/annals.2015.0134).

Wolff-Eisenberg, C. (2017). US Library Survey 2016. DOI: [10.18665/sr.303066](https://doi.org/10.18665/sr.303066), 3 April.